

TREDJE REISEBREV FRA MALAWI: Samfunnsmedisin i under

■ TRUDE ARNESEN • Overlege, Folkehelseinstituttet

På det hellige Bunda-fjellet utenfor Lilongwe bes det intenst og høylytt.

Halve Malawi regnes som katastrofeområde etter at syklonen Freddy herjet. De fleste er affisert på en eller annen måte. I slekta til en kollega på vårt søster-folkehelseinstitutt (PHIM) hadde en hel familie på ti blitt tatt av et leirras i løpet av natta. Ingen overlevde. En annen mistet huset sitt. Han sa at mange malawiere nå tror at enden er nær og at det for dem nå handler om å komme til rett sted i neste liv.

Dette fokuset på himmel og helvete husker jeg fra Sierra Leone i Ebola-tiden også. Predikantene der messet om at dette livet er lite og uviktig, det er det neste livet vi bør sikte på. Hør ikke på helsepersonell, var predikantenes råd; – de kan jo ikke redde seg selv en gang.

Kanskje tidligere generasjoner i Norge også i større grad festet blikket på himmelriket? I de norske julesangene fremstår jo jorden som en jammerdal, og livet her som kort og fullt av møye.

Når jorden forsvinner under føttene

Det er virkelig enorme krefter i spill under syklon og flom, og det er ikke stort et menneske kan gjøre fra eller til når det først er i gang. Selv satt jeg på trygg avstand i Lilongwe og så på bilder fra den nest største byen, Blantyre, der handlegatene var blitt til fosser av brunt vann og gjørme. Det var hjerteskjærende videosnutter av barn som skrek i redsel og mødre som fortvilet ropte «hva skal jeg gjøre», før fossen tok skuret med barnet inni.

Det har strømmet til med hjelp fra både befolkningen i Malawi, naboland og land lenger unna, som Norge. Noen steder har man ikke kommet til fordi veiene har vært ufremkommelige, og på mer avsidesliggende steder ble folk helt isolert i mange dager uten tilgang til rent vann eller mat. Hele tiden øste det ned.

gangsstemning

Alle hus er sårbare for flom og sykklon – særlig de som huser folk flest i Malawi.

Ved og kull sykles til markedet.

Over 600 mistet livet som en direkte følge av syklonen. Mange, mange flere, så langt rundt 180 000¹, måtte forlate hjemmene sine og oppholder seg nå i provisoriske leire som er opprettet på skoler og lignende. Nå er det kommet tilfeller av kolera i noen av disse provisoriske leirene. Siden rent vann og sanitære fasiliteter er mangelvare, er man redd det vil spre seg raskt. Så lenge folk flest ikke har tilgang til rent vann og latriner, er det, for å sitere dr. Kagoli, den nye direktøren ved instituttet her, nesten rarere at det ikke er utbrudd hele tiden.

Dessuten kommer praktiske problemer som at sykehusene ikke får skrevet ut ferdigbehandlede pasienter. For hvor skal de sende folk som har mistet husene sine eller barn som har mistet foreldrene sine?

Syklonen rammet akkurat da åkrene sto klare for å høstes. Tapt innhøsting gir stor økning i matvarepriser og kommer antakelig til å føre til sult. I tillegg kommer at mange er blitt traumatiserte og redde for å legge seg om natta, av frykt for at jorda igjen skal forsvinne under føttene på dem.

¹ Wikipedia, «Cyclone Freddy», Wikipedia, The Free Encyclopedia, 7. mai 2023, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Cyclone_Freddy&oldid=1153635300 (lest 8. mai 2023).

Ikke utsikt til bedring

Det verste er at slike sykkloner og annet ekstremvær forventes å bli stadig hyppigere og voldsommere fremover på grunn av klimaendringene. Videre har omfattende avskoging ført til at konsekvensene av flom blir mye større, ettersom det ikke er noe som holder igjen når gjørmefloden raser ned fjellsidene. Avskogingen henger sammen med en raskt voksende befolkning som trenger brensel for å koke seg mat, og helst også vann. Bare 15 prosent av befolkningen har tilgang til strøm, og folk flest er jo ekstremt fattige. Selv om de kanskje vet at de ikke bør hugge trær, har de derfor ikke noe alternativ når kostbar ved og kull er alternativet.

Fattigdom og trengsel gjør i tillegg at folk bosetter seg på utrygge steder, nært elvebredder eller der det har gått ras før.

Oppbygging av en samfunnsmedisinsk spesialitet

Midt oppi dette skulle vi prøve å holde en lenge planlagt samling om ny spesialitet i samfunnsmedisin. Vi klarte det, selv om sentrale deltakere ble sendt på hasteoppdrag hit og dit. Det er jo bare rett og riktig – i en sårn krisesituasjon må det priorite-

res. Strømtilgangen var nede i fire timer daglig (for de 15 prosent av oss som har tilgang til strøm), og både internett og telefonilgang var høyst varierende – selv her i hovedstaden.

Egentlig er det ingenting som bedre begrunner behovet for en samfunnsmedisinsk spesialitet enn alle disse katastrofene som har rammet landet bare siden covid-19-tida: Først polio som kom tilbake etter at det var utryddet i Afrika. Så det verste kolerautbruddet på svært lenge, knyttet til syklonen Ana og påfølgende flom som rammet i fjor, og nå en ny og enda verre sykklon – allerede før skadevirkningene av den forrige var ferdig håndtert.

Det trengs en grupperettet spesialitet som ser lenger og bredere enn til behandling av enkeltpasienter, sa lederen for helsedepartementet i Malawi, dr. Charles Mwansambo i sin åpningstale. – En gruppe som har trening i å jobbe forebyggende, grupperettet og tverrsektorielt, som kan analysere situasjonen, gi langsiktige råd og lede det samfunnsmedisinske arbeidet.

En slik spesialitet ble godkjent for tretten år siden, men er ikke blitt satt i verk enda. Gjennom mange møter de siste par årene er det blitt klart at det er et uttalt øn-

Stemningen på møtet var høy og det vises tydelig på gruppebildet.

ske, i hvert fall fra de fleste vi har snakket med, at det blåses liv i denne spesialiteten. Vi har sagt oss villige til å være fødselshjelpere.

I et bredt anlagt møte som vi arrangerte sammen med KUHeS universitet, helsedepartementet, folkehelseinstituttet, Medical Council, UK health security agency og flere, ble dette tretten år gamle pensumet gjennomgått i detalj. Det ble holdt opp mot både WHO og Africa CDCs initiativer for en bedret arbeidsstyrke for folkehelse i Afrika. Videre ble det sammenlignet med pensumet for tilsvarende spesialitet i Sør-Afrika, Storbritannia og Norge. Stemningen på møtet var høy, men det gjenstår å se om de første tre kandidatene er klare innen september dette året, som planlagt.

Barske glæder

Det er mange barske glæder² her, vil jeg si. Det er mye som ligner på gleden og lettelsen over å drikke vann fra en fjellbekk når man er tørst, og å få varmen i seg når man kommer forfrossen inn på hytta.

Nå har jeg for eksempel akkurat blitt bra etter å ha spydd i et døgn, og det er så befriende. Jeg følte meg litt tøff i går da jeg ledet et seminar, mens jeg tok små pauser for å spy på bakrommet. Bare det å få nett når man ikke har hatt det på en stund gir virkelig en stor tilfredsstillelse. Det samme gir det selvfølgelig å høre stemmen til de man

² *Barske glæder* er en kjent bok/samling av Peter Wessel Zapfes artikler om friluftsliv fra norske aviser, tidsskrifter og årbøker. Første gang utgitt i 1969. (Kilde: Wikipedia)

savner, eller å få tak i noen man har ventet lenge på. Forleden ventet jeg i to timer på en professor som ba meg vente et øyeblikk, og det er ingenting mot at Line Vold ventet i seks timer utenfor et kontor her.

Tilsvarende vil jeg påstå at gleden ved å spise maisgrøt når man er sulten ikke står noe som helst tilbake for gleden over å spise den fineste gourmetmat når man er mett.

Malawisjøen er vidunderlig skjønn.

Gjertrudsfuglen er et katolsk legendeeventyr og et gammelt norsk navn på hakkespettarten svartspett (*Dryocopus martius*). Eventyret er med i *Ashbjørnsen og Moes samling av «Norske Folkeeventyr»* som første gang ble utgitt i perioden 1841–1844. ILLUSTRASJON: WIKIMEDIA COMMONS

Dessuten har jeg en personlig teori om at folk her nyter musikk mer enn hjemme. Det ligger kanskje en viss utjevning av gleden her i verden ved slikt? Likevel skjønner jeg ikke hvordan folk klarer å virke så glade. Disse spontane smilene som lyser opp alt, hvor henter de dem fra når fremtiden virker så mørk?

I tillegg til gleden ved behovstilfredstil-

lelse, som ikke er til å kimse av, er det mange gleder her som er lette å nyte enten man er sulten eller mett. Stjernehimlen, oasehagene, fuglelivet... Fantastisk frukt, særlig ananas og mango. Og avokado! Noen ganger, når veien ikke er ødelagt og man har en hel helg fri, kan vi rikinger dra ut til Malawisjøen. Der venter paradiset på jord!

Gjertrudsfuglen

Det er alltid ubehagelig å føle seg som en vandrende lommebok. Jeg vet jeg har den rollen i prosjektsammenheng. Nesten enda verre er det å stikke en tur rett utenfor huset. Der står det skikkelige folk og prøver å reparere veiene med hakker og bare hendene. Selvfølgelig vil de ha betalt for det. Mange unge menn i sin beste alder går mellom bilene med et par sko, en kjole eller en hundevalp i håp om at en av sjåførene er ute etter akkurat det, akkurat i dag. Så er det alle de handikappede som leies rundt av ungdommer, og alle mødrene. For ikke å snakke om barna som strekker fram hendene. Og der sitter jeg med lomma full av penger. Ofte i altfor store sedler til å gi dem bort.

Jeg blir ofte minnet om sagnet om Gjertrudsfuglen. Gjertrud sto og bakte lefser da Vårherre og St. Peter vandret på jorden. De ba om å få litt, for de var sultne. Men sam-

me hvor lite emne Gjertrud kjevlet ut, ble lefsa altfor stor til at hun syntes hun kunne gi den bort. Så har jeg ikke noe å gi dere, konkluderte Gjertrud. Skam på henne. Som straff ble hun da også omskapt til hakkespett, som evig må hakke for å få seg mat.

Planer til høsten

Foreløpig har jeg vært i Malawi i tre ukers bolker, men til høsten flytter mannen min og jeg ned og blir ett år. Det var først meningen at vi skulle ha med oss de to yngste og være her i to år, men det var lettere sagt enn gjort, så oppholdet ble utsatt og forkortet til ett år. Nå har vi funnet gode løsninger for begge barna vi har ansvar for, og de to eldste klarer seg selv. Mannen min er lektor og skal være frivillig på den videregående skolen i en SOS-barneby. Dessuten skal han ta med sekken full av sjakkbrett og brikker, han har allerede en trøye i et volleyballag, og han er standby i tilfelle sønnen vår trenger ham.

Jeg er utrolig glad for at mannen min, Ivar Dommersnes, blir med. Jeg innser nå at jeg ikke ville klart å reise ned alene. En annen som setter pris på det er rektor på skolen han skal jobbe på – hun ble så glad at hun gjorde et lite hopp!

Tross alt noe av det beste vi har

Vi er ikke i Malawi fordi det er lett, vi er her fordi det er vanskelig, pleier lederen i prosjektet, Ragnhild Dybdahl, å si. Og jeg er enig. Midt i all tvilen, og når det går tregt, minner jeg meg selv om at jeg virkelig tror at støtte til sterkere systemer og institusjoner, mest mulig fra innsiden og mest mulig lydhørt til de behovene som er der, gitt av institusjoner med lik funksjon, altså hele idéen om søsterinstitutter, tross alt må være noe av det beste vi kan bidra med. Å støtte lokale initiativ og systemer som allerede er der, har også minst potensial for å skade, tror jeg. Jeg er i hvert fall veldig glad for at jeg nok en gang fikk sjansen til å jobbe med samfunnsmedisin i Afrika. Akkurat det jeg håpet på da jeg i sin tid valgte å bli lege!

Vi ser også at vårt nærvær settes pris på. For eksempel var helseministeren til stede da samarbeidsavtalen ble underskrevet. Det kom til og med på TV samme kveld, fortalte kollegene på instituttet. Neste besøk skal gå motsatt vei, da kommer direktøren, dr. Kagoli, og vår kontaktperson, Mtisunge Yelewa, til Norge. Det blir bra, selv om det nok ikke får TV-dekning!

■ TRUDEMARGRETE.ARNESEN@FHI.NO

Lederen for helsedepartementet (Permanent Secretary), dr. Charles Mwansambo, og direktør for BIS-prosjektet, Ragnhild Dybdahl, signerer samarbeidsavtalen mellom PHIM og FHI. Bak til høyre står helseministeren. Dette ble vist på TV samme kveld. FOTO: TV-INNSLAG BASERT PÅ FOTO AV HENDELSEN

Rektor Hellen Kalluvi på videregående skole i den lokale SOS-barnebyen, ble hoppende glad over å få en frivillig lektor i ett år.

